

У образовању Србије постоје многи проблеми. Један од њих је и мрежа образовних институција. Мрежа предшколских установа одавно не може да задовољи потребе. Ширење мреже високошколских институција је у претходним годинама измакло контроли и чине се покушаји да се механизмом акредитације успостави контрола над том мрежом. С друге стране, Србија има довољно развијену мрежу основних и средњих школа. Али, овде је проблем што та мрежа већ више деценија није преиспитивана и сада је у дубоком раскорак са демографским, привредним и социјалним реалностима. Ни једно министарство просвете у последњим деценијама није ни покушало да решава те проблеме иако је било иницијатива од стручњака ван министарства.

У овом тренутку је дошла иницијатива са стране за „рационализацију“ мреже основних школа. Мислимо, наравно, на иницијативу Светске банке и Међународног монетарног фонда (у оквиру преговора о споразуму наше земље са том институцијом). Тренутак када се покреће решавање тог проблема (финансијска криза) и начин на који је то учинила Светска банка су такви да је потребно да се упути снажан сигнал да постоји веома озбиљна опасност да се образовању Србије нанесе озбиљне дугорочне штете.

Основни смисао овог текста је да укаже на те опасности и да отвори листу темељних проблема који се морају размотрити пре но што се донесу одлуке и да покрене широку дебату о проблемима оптимализације мреже школа.

Предлог Светске банке, који је врло споран, изнео је директор канцеларије Светске банке у Београду господин Сајмон Греј (НИН, број 3058. од 6. августа ове године). Тај сажети текст износи основне идеје које су детаљније изложене у једној анализи Светске банке (*Суочавање са финансијском кризом у Србији путем повећања продуктивности јавног сектора*, мај 2009: Политика је у свом броју од 26. августа пренела основне информације из те анализе).

Суштина предлога, за који смо рекли да носи велике опасности, јесте у следећем ставу (који је НИН издвојио као ударну идеју): “Ако претпоставимо да одељење има најмање 30 ђака, онда Србија има 11. 000 одељења више но што јој треба, или око 37 одсто укупног броја у основном образовању. Теоријски, Србија тако може уштедети 14,7 милијарди динара укупног буџета намењеног основном образовању.”

Тај предлог носи велике опасности из следећих разлога: износи нетачне тврдње и није заснован на стварном познавању ствари, Светска банка има велику моћ и наше власти нису независне од њених ставова (и ставова ММФ-а који заступа исте предлоге), у истом тексту се наводи да Министарство просвете има разумевање за овакве идеје.

Наведени предлог су пренели многи наши медији, на њега се осврћу и неки наши економисти који не познају област образовања и нико до сада није покушао да озбиљно прочита поменути анализу Светске банке (то је учинио само [С. Антонић у Новој српској политичкој мисли од 17. 8. 2009](#), где је изнео озбиљне опште аргументе који доводе у питање ставове СБ).

На почетку критичке анализе предлога Светске банке (СБ) треба рећи да када је реч о мрежи школа Светска банка није направила никакву изворну анализу стања мреже већ да је то секундарна анализа. А изворних анализа ових проблема има неколико. Ту је анализа Унеска и Уницефа *Свеобухватна анализа система основног образовања у СРЈ* из 2001. године (потписник овог текста је био један од координатора те анализе), затим анализа на иницијативу Уницефа чији су резултати објављени у публикацији *Богојевић, А. Ивић, И. □ Карапанца Р. (2003): Оптимализација мреже школа у Србији*. Т. Левитас и Херцински су направили за потребе Министарства просвете нову анализу 2006. године (*Финансирање и управљање □ у основном образовању □ Србије*)

У тим изворним анализама констатовани су сви проблеми, прикупљене су основне чињенице о мрежи школа и дати су конкретни предлози за оптимализацију мреже школа (поред осталог дефинисано је 11 модела решавања проблема мреже а предлог Светске банке користи само један – механичко затварање школа).

Први проблем са „анализом“ и предлогом СБ је што ни једна од изворних анализа које СБ користи ни изложеним чињеницама ни изричитим предлозима не обећава олаке финансијске уштеде и не садржи предлоге као што је предлог СБ.

Други проблем је што анализа СБ садржи веома нетачне податке а ниједан предлог који

почива на нетачним подацима не може бити добар. Ево неких од основних нетачности у анализи СБ: никада у последњим деценијама у Србији није издвајано 5% БНП за образовање како се тврди у овој анализи (неких последњих година једва да је било нешто изнад половине те цифре), никада Србија није за образовање имала ниво издвајања који је „ . . . упоредив са издвајањима у другим европским земљама“ (чак и када би проценат БНП био исти издвајања у апсолутним износима и по глави ученика су вишеструко мања), закључак изведен из тих погрешних чињеница да „упркос том одговарајућем нивоу потрошње (за образовање) постигнућа система образовања у Србији су разочаравајућа“ је потпун неутемељен и усмерен ка деградацији јавног система образовања. Ово је тачно и поред чињенице што је у више домаћих анализа јасно утврђено који су све проблеми у погледу квалитета образовања.

Анализа СБ је направљена на тражење нашег Министарства финансија. Очигледна је била намера тог министарства да нађе било какве могућности буџетских уштеда. То је сасвим оправдано. СБ је свесрдно изашла у сусрет Министарству финансија и дало је илузију да се може уштедети „ . . . 37 одсто укупног буџета намењеног основном образовању“.

И баш на том чисто финансијском терену се показује колико је предлог СБ неозбиљан и илузоран. Пре свега нису урачунати финансијски губици до којих би дошло ако би се чак могло укинути 11. 000 одељења као што су: социјални програм за учитеље који остају без посла и трошкови нове армије незапослених и њихових породица, трошкови превоза ученика чије школе би биле укинуте (куповина и одржавање возила плате возача и сл.).

„Теоријска“ могућност значајних финансијских уштеда се нагло губи када се познају чињенице о мрежи школа у Србији. Та мрежа је изразито двојна: постоји велики број малих школа (рачунајући ту, наравно, и подручне школе које су издвојене од матичних школа и то пре свега у сеоским подручјима) које обухватају мали број ученика и мањи број великих градских школа у којима се школује велики број ученика. Преливања из једног дела те мреже (на пример, укидање малих сеоских школа) не може имати скоро никакве ефекте у другом делу те мреже. Даље, у Србији постоји преко 3000 комбинованих одељења (то су она одељења у којима један учитељ у исто време остварује програм за 2, 3 па и 4 разреда). Таква одељења се не могу спајати са другим одељењима и зато што у близини нема других школа и зато што је и са мањим бројем ученика скоро немогуће радити када учитељ треба да у исто време обучава ученике различитих разреда. У „теоријску“ рачуницу СБ није ушла ни чињеница да су многа одељења из оног броја од 11. 000 које СБ хоће да „одстрели“ и одељења са наставом на језицима националних мањина (наши законски прописи предвиђају знатно мањи број ученика у тим одељењима како би се остварило право мањина на образовање на свом језику, што је уставна обавеза у овој земљи) јер не можете спојити одељење у коме се

Пише: Иван Ивић
недеља, 13 септембар 2009 14:44

изводи настава на мађарском језику са одељењем са наставом на српском или румунском језику).

Када се познају локални услови у којима се налазе мале сеоске школе онда има још додатних разлога зашто те „теоријске“ могућности нису и стварне. У национално мешовитим срединама не можете укидати неке школе јер се налазе у локалним заједницама у којима је већина становништва једне националности и укидање таквих школа (или истурених одељења) изазвало би озбиљне међунационалне трзавице. Поред тога, због великих растојања, због рељефа (планинска подручја) и непостојања путева (негде и када постоје нису проходни у зимско време) искључено је решавање које се састоји у превозу ученика у суседне школе.

Гледано у целини, теоријске могућности уштеде се свде на поглед на образовање у Србији из вашингтонских даљина, без познавања чињеница и локалних услова и без одговорности.

Навели смо нека отворена питања само у погледу проблематичних финансијских уштеда које је једино имала на уму СБ. Још већи проблеми се отварају када треба узети у обзир оне параметре које анализа СБ ни не помиње. Те проблеме ћемо само набројати са намером да отворимо озбиљну јавну расправу о њима. То су следећи проблеми.

- СБ има завидне капацитета за анализу економских аспеката образовања. Из тог разлога је запањујуће да њихов предлог уопште не помиње могуће велике негативне економске последице затварања школа: подстицање даљих миграција ка градовима који не могу да апсорбују ново становништво, депопулација села и даље старење села са економским штетама које то повлачи итд.

- Демографски ефекти: депопулација руралних подручја, миграција становништва у репродуктивном периоду итд.

- Стварање основе за нове међуетничке конфликте јер укидање школа неће на исти начин погодити све националне заједнице

- Даље снижавање образовног нивоа сеоског становништва који је и сада катастрофалан (36, 3% становништва нема ни основну школа а код женске популације је то 44, 2%), са свим последицама које то има по рурални развој
- Угрожавање права на образовање доброг дела становништва, а Србија је, као и остале земље, прихватила Унесков глобални програм *Образовање за све* из кога проистичу јасне обавезе (и СБ је партнер у том програму али јој он никада није био прирастао за срце)
- Културно заостајање села у коме је школа једина јавна институција која треба да има и улогу културног центра за целокупно становништво
- Превиђање могућности да основна школа треба да постане центар укупног руралног развоја (Унеско и ФАО управо спроводе такав један програм). Она треба да се преобрази у институцију за задовољавање образовних потреба целокупног сеоског становништва (већ сада у неким срединама преузима обавезни предшколски програм, треба да преузме улогу у основном образовању одраслих, да буде центар за неформално образовање одраслих које ће их оспособљавати за нове привредне активности као што су савременија пољопривредна производња, еколошка производња хране, сакупљање и прерада шумског воћа и лековитог биља, сеоски туризам итд.)

Узимање у обзир и свих аспеката финансијске уштеде и свих ови других чинилаца које СБ ни не спомиње је довољан разлог зашто се у предлозима домаћих стручњака (у документима које смо навели на почетку текста) говори о оптимализацији мреже школа (у смислу усаглашавања те мреже са потребама локалних заједница и уз узимање у обзир свих локалних услова) а не о рационализацији која се просто своди на укидање школа, пре свега малих школа које су нужно скупље.

Оптимализација мреже школа у Србији је нужна. Негде ће се она свести и на укидање школа и евентуално повећање броја ученика у одељењима тамо где је то могуће –зависно од локалних услова. Али, предлози за оптимализацију школа се морају заснивати на провереним чињеницама и на познавању локалних услова (нарочито када се ради о основним школама) и на узимању свих наведених параметра како се не би нанеле дугорочне и тешко поправљиве грешке за укупан развој неких делова Србије.

Из тих разлога се залажемо за озбиљну и широку расправу уз проверу свих информација (укључив и оних изнетих у овом тексту). У тој расправи треба да учествују домаћи стручњаци за образовање, Министарство просвете, Национални просветни савет, покрајинске просветне установе из Војводине, удружења учитеља и наставника, синдикати просветних радника, Уницеф (као најјачи заговорник универзалног права на образовање). Расправу треба водити у медијима (надам се да ће *Политика* имати довољно осетљивости за ове национално важне проблеме) али и на јавним скуповима, где постоји могућност директног сучељавања аргумената.

У тој расправи има места и за Светску банку, али под условима који важе и за остале учеснике: да не наступа са позиције моћи према нашим властима које су у незавидној економској ситуацији па могу да донесу погрешне одлуке, да предлоге заснива на кредибилним чињеницама а не да наступа из идеолошке позиције (СБ, баш као ММФ, има општи негативан став према јавним службама). Уз све то СБ морала би и сама да се придржава препорука које даје и другима. На пример, СБ је снажан заговорник децентрализације образовања па је и Србији у више наврата давала такве предлоге, а у овој „анализи“ је допустила себи да дефинише јаке предлоге из вашингтонских даљина.

Аутор је професор Универзитета у Београду и председник Образовног форума, скраћена верзија овог текста објављена је у "Политици"